
UDK 821.163.6.09-1:821.131.1.09-1

Ana Toroš

Fakulteta za humanistiko, Univerza v Novi Gorici

PESMI SLOVENSКИH IN ITALIЈANSКИH AVTORIC O TRSTU

Prispevek začrta življenjske usode slovenskih in italijanske pesnic, ki so ustvarjale v obdobju prve polovice 20. stoletja in so povezane s tržaškim prostorom, nato pa razbira stičišča in razhajanja med njimi na motivno-tematski in idejni ravni. Obenem opozarja na njihov pomen in vlogo pri oblikovanju slovenske in italijanske pesniške podobe Trsta in Tržaškega. Italijanske pesnice so na izviren način upesnile Trst v podobi mitskih, pravljličnih in epskih junakinj z namenom, da bi na simbolni ravni izpostavile pomen priključitve Trsta k Italiji. Slovenske pesnice pa so pomembno prispevale k oblikovanju pesniških simbolov slovenstva na Tržaškem med obema vojnama (Narodni dom, Bazovica).

Ključne besede: slovenska poezija, italijanska poezija, Trst, pesnice

The article outlines the lives of Slovene and Italian women poets who wrote poems in the first half of the 20th century and are associated with Trieste and its vicinity. It looks at their commonalities and differences at the levels of motifs, themes, and ideas. At the same time, it points out the importance and role of the women poets in forming both Slovene and Italian poetic images of Trieste and its vicinity. The Italian women poets depicted Trieste in an original way as a mythological, fairy-tale, or epical heroine, with the purpose of highlighting, on a symbolic level, the meaning of Trieste's annexation to Italy. The Slovene women poets, on the other hand, played an important role in creating the poetic symbols of Slovene identity in the Trieste area between the two wars (The National Home, Basovizza/Bazovica).

Keywords: Slovene poetry, Italian poetry, Trieste, women poets

Zamisel za pričujoči prispevek se je porodila v sklopu raziskave o podobi Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. stoletja (Toroš 2011),¹ saj je pregled knjižnega in periodičnega gradiva razkril opazno število manj znanih imen slovenskih in italijanskih pesnic. Dela obravnavanih slovenskih in italijanskih pesnic sicer niso imela bistveno drugačnih idejnih, motivno-tematskih in formalnih značilnosti kot dela slovenskih in italijanskih pesnikov prve polovice 20. stoletja, ki so v svojih delih spregovorili o tržaškem prostoru. Kljub temu so pesnice v poezijo vnesle nekatere izvirne podobe Trsta in Tržaškega ter sooblikovale nekatere ključne pesniške simbole tega obmorskega mesta in njegove okolice, tako da si zaslužijo podrobnejšo obravnavo.

Prispevek uvodoma prikazuje njihove življenjske usode, povezane s tržaškim prostorom, ter njihov pesniški opus s tržaško motiviko. Slednji je obravnavan s primerjalno analizo motivno-tematskih sklopov med deli slovenskih pesnic in pesnikov

---

¹ Raziskavo je v študijskem letu 2009/2010 financiral *Consorzio per lo Sviluppo Internazionale dell'Università degli Studi di Trieste*.

oziroma italijanskih pesnic in pesnikov, ob koncu sledi še osvetlitev razlik med slovenskimi in italijanskimi pesnicami.

1 Slovenske pesnice. Pesmi o Trstu in Tržaškem izpod peresa slovenskih pesnic, ki so predmet pričujoče razprave, so bile večinoma objavljene v periodičnem tisku prve polovice 20. stoletja, pretežno na Tržaškem. Ponatisa v knjižni obliki niso doživele, tako da so danes večinoma nepoznane.² Pesmi so bile objavljene v *Slovenki* (1896–1902) (priloga *Edinosti*), *Jadranski*, »glasilu zavednega ženstva« (1921–1923), in *Ženskem svetu*, »glasilu ženskih društev v Julijski krajini« (1923–1941). Največ pesmi s tržaško motiviko so napisale in objavile v medvojnem obdobju in prvih letih po drugi svetovni vojni, tako kot pesniki. K številčnosti pesniških motivov s tržaškega območja sta botrovala družbenopolitično dogajanje na Tržaškem in takratni družbeno aktivnejši status poezije.

Slovenske pesnice so spoznavale Trst z okolico na različne načine. Nekatere med njimi so bile rojene v Trstu ali v okolici in so se med prvo svetovno vojno ali po njej z družino izselile, večinoma v Kraljevino SHS. Ruža Lucija Petelin (1906–1974) se je denimo rodila v Trstu, kot hči tržaškega poštarja, tam je obiskovala osnovno šolo, med prvo svetovno vojno se je njena družina umaknila na Dolenjsko.³ Ivo Peruzzi je v pesničinem portretu iz tridesetih let, objavljenem v *Ženi in domu*, zapisal, da je to »naša plaha tržaška cvetka, izkoreninjena iz svojega doma« (PERUZZI 1934: 358). Tržaška mladost pa se ne odstira le v njeni pesniški motiviki, zgodnje srečanje s tržaškimi gledališčem je namreč zaznamovalo tudi njeno študijsko in poklicno pot. Takšna izseljenska usoda je verjetno doletela Ivko Vasiljevo, saj se v svojih delih z začetka dvajsetih let že s pesemskimi naslovi obrača na tržaški prostor s hrepeneanjem in domotožjem. Poleg Dore Gruden (1900–1988), sestre Iga Grudna, rojene v Nabrežini, je podobna usoda izseljenstva doletela nekoliko mlajšo Gemo Hafner (1919–1996), rojeno v Trstu ob koncu prve svetovne vojne. Njen oče je bil iz Škofje Loke in je delal v Trstu kot železniški uradnik, mati pa je bila Istranka (FRANCE 1968: 198), družina se je kmalu po njenem rojstvu izselila v Kraljevino SHS, kar pa ni pomenilo dokončnega slovesa obmorskemu mestu, po koncu druge svetovne vojne se je pesnica za krajše obdobje vrnila v Trst po službeni poti, kot učiteljica in novinarka.

Drugačna je bila pot na Tržaško v primeru pesnice Mare Lamut (1884–1970), rojene v Postojni, ki se je primožila v Trst leta 1910, tu bivala do konca prve svetovne vojne in nato zaživela v Ljubljani. Podobno povezanost s Trstom odkrijemo pri Ljudmili Prunk (1878–1947), rojeni v Ljubljani, ki je Trst začela spoznavati pri štirinajstih letih, ko je odšla tja k teti in se nato poročila s tamkaj živečim Josipom Prunkom.

Izjema med temi pesnicami, ki so imele le mladostno oziroma nekajletno izkušnjo s tržaški prostorom, je Marica Gregorič Stepančič (1874–1954). Rojena je bila

² Na to je opozorila Gema Hafner, ki je tik pred smrtjo svoje zbrane pesmi pospremila z mislijo: »Pri-zadevam si izdati te pesmi, saj če so raztresene po revijah, obtičijo tam kot v katakombah. Vsak besedni ustvarjalec pa želi, da njegovo delo živi, in to se uresniči le v knjižni obliki« (HAFNER 2000: 112).

³ Če ni drugače navedeno, so podatki o slovenskih avtorjih povzeti iz *Slovenskega biografskega leksikona* in iz *Slovenskega primorskega biografskega leksikona*. Izpostavljeni so le biografski izseki, ki osvetljujejo vsakokratni pesemski kontekst.

v Škednju in je na Tržaškem preživela večino svojega življenja. Bila je učiteljica, kulturna delavka in popotnica (VERGINELLA 2007: 139).

Ustvarjalki s širšega primorskega prostora sta bili Ljubka Šorli (Tolmin, 1910–Gorica, 1993) in Pavla Medvešek (Anhovo, 1905–1974, Nova Gorica). Obe sta občutili grozote prve in druge svetovne vojne in dogajanje na Primorskem v obdobju fašizma. Prvo je še posebej zaznamovala smrt moža Lojzeta Bratuža (PIRJEVEC 2002: 46), drugo invalidnost, ki jo je povzročila prva svetovna vojna (VALENTINČIČ 1988: 91–93).

Splet nesrečnih okoliščin je Vekoslavo Slavec in Maričko Žnidaršič postavil v vlogo pesniških zapisovalk tragedij v tržaških zaporih v času druge svetovne vojne. Žnidaršičeva (Stari trg pri Ložu, 1914–Ljubljana, 1986) je tržaško zaporniško izkustvo iz leta 1941 upesnjevala tudi še v prvih povojnih letih. Pretresljive pesniške zapise o dogajanju na tržaškem podeželju proti koncu druge svetovne vojne je oblikovala Mihaela Maar, doma iz Boršta pri Trstu.

Pesmi o Trstu, ki so jih napisale navedene slovenske avtorice, so slogovno in oblikovno različne, več stičnih točk najdemo na motivno-tematski in idejni ravni. V prvo skupino lahko umestimo pesmi, ki opozarjajo na ogroženo slovenstvo na Tržaškem. Te se pogosto osredotočijo okoli ključnih dogodkov, ki so ostro zarezali v tržaško slovensko jedro (požig Narodnega doma, Bazovica).⁴ V drugo skupino lahko umestimo pesmi, nastale v medvojnem obdobju na podlagi izseljenske izkušnje in občutenja izgube »slovenskega« Trsta, tako da jih preveva bolečina ter želja po vrnitvi, katere izpolnitev je pogojena z osvoboditvijo tega prostora. Oba motivno-tematska sklopa sta v ospredju tudi pri sočasnih slovenskih pesnikih. V nadaljevanju bodo izpostavljeni tisti ženski pesniški teksti, ki vanju vnašajo izvirne pesniške motive in simbole tržaškega.

V prvi skupini je treba opozoriti na pesem K obletnici 13. julija, objavljeni leta 1921 v *Jadranski*. Avtorica, skrita za psevdonomimom Rodoljubka, je bila najverjetneje Marica Gregorič Štepančič, urednica tega mesečnika (VERGINELLA 2007: 141). Predvidevamo, da se psevdonom nanaša na pesem Simona Jenka Rodoljubki, v kateri pesnik poziva dekle, naj postane rodoljubno: »Torej dekle, brž pokaži, / da te rodoljubje žene« (JENKO 1986: 42). Nanaša se tudi na Jenkovo pesem Adrijansko morje, ki poje o slovanskem prebivalstvu ob Jadranski obali, ki ga je uničil »tujji meč« (Jenko 1986: 68). Jenkova pesem se začinja z verzom »Buči, morje adrijansko!«, po katerem je poznana tudi odmevna uglasbitev Antona Hajdriha Jadransko morje, objavljena 1876 (CIGOJ KRSTULOVIČ 2010: 183). Pesnica je bila med prvimi, ki je upesnila požig Narodnega doma in ga preoblikovala v simbol trpečega, a upornega slovenstva na Tržaškem. Besedilo izstopa po odločnem, bojevitim tonu, upornem duhu, ki je v nasprotju s prevladujočimi elegičnimi toni ostalega sklopa slovenskih pesmi o Trstu medvojnega obdobja: »Kar je naše bilo, naše bodi, / b'li smo prvi ob Jadranski vodi! [...] Nikdar nas ne vniči [sic!] tuja sila!!« (GREGORIČ ŠTEPANČIČ 1921: 6–7). Pesnica obenem med prvimi uvaja v slovensko poezijo metaforičen postopek prikazovanja

⁴ Narodni dom v Trstu, osrednji sedež slovenskih društev, požgan v fašistični akciji 13. julija 1920 (KACIN WOHINZ 2000: 29). Prvi tržaški proces je potekal v Trstu septembra 1930. Posebno sodišče za zaščito države je izrekel štiri smrtne obsodbe. Obsojeni so bili ustreljeni na bazoviški gmajni in so med prvimi smrtnimi žrtvami fašistične justice (KACIN WOHINZ 2000: 73).

drugega⁵ (Italijanov) na Tržaškem: »Neronovi potomci«, »blaznobesni gospodarji novik«, »trimogi«, »tujski bes« in »tuja sila«.

Prizadevanje po obstoju slovenstva in slovanstva na Tržaškem je sicer značilno tudi za starejše pesmi Marice Gregorič Štepančič, npr. Prolog (*Slovenski branik* 1912): »Krivičnik več ne bode svojih vrst / bogatil s trupli našega zaroda, / saj to so tudi naša tla ... saj Trst / i našega slovanskega je roda!« (GREGORIČ ŠTEPANČIČ 1912: 123). Pesem je bila napisana za proslavo 25-letnice podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda v Trstu in bila deklamirana v tržaškem Narodnem domu (LAVRENČIČ-LAPAJNE 1978: 15).

Poleg pesniškega simbola tržaškega Narodnega doma so se v poeziji tega obdobja utrdili še nekateri drugi simboli slovenstva na Tržaškem. Pri oblikovanju le-teh je odigrala pomembno vlogo Ljubka Šorli, ki je v pesmi Bazoviškim žrtvam v spomin (ŠORLI 1973: 84–85) dogodke prvega tržaškega procesa prelevila v pesniški simbol kmalu po tragičnem dogodku, leta 1931. Ta simbol v slovenski poeziji o Trstu prevladuje vse do sredine prejšnjega stoletja.

Na tedanje dogodke na Tržaškem se nadalje veže pesem Pavle Medvešček Tiger (1939): »Tiger, zver pragozda. / TIGR, nekaj domoljubov, / ki sebi obljubili so, / da zmaja črnega, / ki narod naš pogublja, / z Jurjevo močjo uniči. / Zato TIGRU temu dajte hrane, / da postane zver« (MEDVEŠČEK 1988: 19).

Besedilo ima večplastni pomen. Na jurjevo se po ljudskem koledarju začne pomlad, v pesemskem svetu tako lik sv. Jurija oznanja osvoboditev slovenstva, zmago nad zlom in nasiljem. Na drugi strani je v krščanski umetnosti značilna zmagovita podoba sv. Jurija v boju z zmajem (SMOLIK 2000: 184–85). Pesem to podobo vzporeja s tigrovci v zmagovitem boju s »črnim zmajem«, torej s fašizmom v Italiji. Obenem potegne vzporednico še med tigrovci in tigrom, bralce pa nagovarja, naj jih podprejo, da bodo postali zmagoviti kot tiger.

V obdobju med obema vojnama so brezposelnost, revščina in vse večji politični pritiski številne Slovence na Tržaškem, med njimi je bilo veliko izobražencev, prisilili, da so se izselili (KACIN WOHINZ 2000: 42–45). Med tistimi, ki so svoje domotožje in bolečino zaradi zatiranja slovenstva v domačem kraju vpletli v pesniške verze, so tudi avtorice. Pesniška podoba Tržaškega je v teh pesmih po eni strani idealizirana, vezana na otroštvo in mladostniški spomin prve ljubezni. Po drugi strani to poezijo prežemata upanje na osvoboditev tržaškega prostora in želja po vrnitvi. S takšnim pesniškim pogledom se na Trst obrača Ivka Vasiljeva v pesmi Hrepenenje (*Jadranka*): »Kako srce mi hrepeni / v tiho ljubko vas! / Kako pogled objel bi / vnovič južni kras. // Tam pljuska morje z vedro melodijo / morje v bajni svet – – / tam na brežini skaloviti / našla bi zgubljeni cvet« (VASILJEVA 1922: 65).

Motivno-tematsko, idejno, pa tudi oblikovno je tej pesmi podobno še eno pesniško besedilo Domotožje (VASILJEVA 1923: 138).

Želja po vrnitvi na osvobojeno tržaško ozemlje je stalnica slovenske poezije o Trstu tudi še v štiridesetih letih 20. stoletja. Domiselni prikaz te tematike, z osrednjim motivom svetilnika, prinaša pesem Tržaški svetilnik (*Razgledi*) Geme Hafner, ki je bila napisana v Bosanski Gradiški leta 1942. V njej pesnica predstavi mesto v noči, ki je zaradi številnih luči »kot v morju plavajoča zvezda« (HAFNER 1947: 356).

⁵ »Drugi« označuje tujo (opazovano) kulturo. Več o tem BELLER 2007.

Pesničin pogled nato sledi svetlobnim pramenom svetilnika, ki osvetljujejo morje in kopno. Ustavijo se ob domačih ribiških vaseh in na simbolični ravni prinašajo upanje trpečemu slovenstvu na Tržaškem. Pesnica si želi, da bi svetloba svetilnika segla vse do daljne tujine, od koder se oglašča, in tudi njej prinesla žarek upanja (HAFNER 1947: 356).

Znotraj te skupine pesnic, ki so na tržaški prostor zrle iz »tujine«, moramo omeniti še dve avtorici, ki sta se oglasili v prvih povojnih letih. Dora Gruden je sicer pesniško zbirko *Rdeče kamelije* izdala že v tridesetih letih, vendar v njej ni izrecno prikazovala tržaškega prostora z izjemo pesmi Kómu, v kateri zapiše: »Kaj moja je pesem v tem času? / Kapljica iz morja brezmejne bolesti, / vzdih le neslišen v procesiji na cesti: / Bog dobrotljivi, prisluhni tožčemu glasu! [...] Pa kaj, če le mojim očem prečno se vidi? / Ah, ne – niso zgolj duše bolni prividi: / pretéžko zares je nam bednim na Krasu!« (GRUDEN 1932: 44).

Toliko bolj osrednja je usoda Slovencev na Tržaškem po drugi svetovni vojni⁶ v pesemskih ciklih *Beograjska pisma* (1–8) (1945) in *Na bratovem grobu* (1–6), objavljenih v letih 1949 in 1950 v *Razgledih*.

V tem povojnem vzdušju se je s svojimi pesmimi obračala na Trst Marička Žnidaršič, ne le s pesmijo *Jutri bo pomlad* (*Razgledi*), ki je bila napisana »Igu Grudnu v spomin« (ŽNIDARŠIČ 1949: 413), temveč tudi s pesmijo *Najina pesem* iz pesniške zbirke *Človek in zemlja* (1953). Gre za uvodno pesem navedene zbirke, kar še dodatno podkrepi pomen, ki ga je pesnica dodelila tržaškemu prostoru:

Strune srca / sem uglasila na tvojo ljubezen, / ti sam pa uglašen si / na novi, veliki čas. / Daj mi roko, / prisloni k obrazu obraz / in pesem zapojva! / Pesem, / ki je nihče preglasil ne bo. [...] / P/pesem, ki bo zadela / ob sinjo tržaško obalo / in bo z galebi zakričala / v razžarjeno noč: / Človek ob morju, / v trpljenju, glej, zrastle bo moč, / in če je nimaš, / iz tal, iz morja jo izkoplji! (ŽNIDARŠIČ 1953: 5).

Mara Lamut je o Tržaškem spregovorila v zbirki iz leta 1935 z naslovom *Breze in bori*. Breze simbolizirajo Belo krajino, kjer je pesnica službovala kot učiteljica, bori kraški svet. Njena pesniška podoba Tržaškega se izrisuje na podlagi slikovite obmorske motivike, ki se ne omejuje le na najpogostejše pesniške motive tržaškega morja, kraških borov in burje. V njenih verzih prav tako močno zaveje vonj po rožmarinu, zasliši se šumenje školjk, izrišejo se samotna obala, divje morje in zeleneče oljke (LAMUT, 1935), kar kaže na pesnično globoko občutenje tega prostora.

Njena lirika je združevala obe smeri slovenskega pesništva o Tržaškem prve polovice 20. stoletja, tisto, ki je v kritičnem tonu in z bolečino spregovorila o konkretnih družbenopolitičnih dogodkih na Tržaškem, kot tudi tisto, ki je na tržaški prostor pogledala z očmi izseljenca, z razbolelim domotožjem in idiličnim pogledom. V prvo skupino se pesnica umešča prek simbola Bazovice v pesmi *Križi ...*: »Joj, kako je

⁶ Junija 1945 je bilo sporno ozemlje od Trbiža do Pulja razdeljeno na cono A Julijske krajine (kamor je spadal Trst), z zavezniško vojaško upravo, in cono B Julijske krajine, z vojaško upravo JA, tako da so bili primorski Slovenci mesec dni po koncu vojne na novo razdeljeni (KACIN WOHINZ 2000: 109–112). Tržaški Slovenci so bili nato vključeni v cono A Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) (občine Trst, Milje, Dolina, Repentabor, Zgonik, Devin-Nabrežina), ki je bila pod začasno anglo-ameriško vojaško upravo. Leta 1954 je bila cona A STO priključena k Italiji (KACIN WOHINZ 2000: 119–145).

križ ogromen, / ki nad Kras se je povzpел! / Vrh se v zvezde je zadel, / prečnica od Bazovice / tja do Pulja sega ...⁷ (LAMUT 1935: 69). Iz druge skupine gre zaradi bogate motivike izpostaviti pesem Smo otroci iz dežele Lepe Vide:

Vzeli so nam rodno zemljo, / vzeli nam svobodna vesla, / težka je usoda, dragi bratje, / v vaše kraje nas zanesla. // Smo otroci iz dežele Lepe Vide, / iz dežele rož in sonca, / iz dežele tihih borov, / iz dežele belih jader, / iz dežele sivih skal, / kjer na večer zlato sonce / sprejme hladen morski val. // Kdor še ni ponoči begal / sredi tujih in neznanih cest, / kdor nad lastnim se brezdomstvom / bridko ni razjokal – / ta ne ve, kaj je boleš ... (LAMUT 1935: 65).

V njeni pesniški ustvarjalnosti izstopa motiv pristanišča (v pesmi Pristan), ki je sicer značilen za pesnike (denimo pri Srečku Kosovelu, Stanu Kosovelu in Janku Samcu). Navedena pesem se neposredno ne sklicuje na tržaški prostor, kljub temu lahko nanj sklepamo iz pesemskega konteksta, saj je pesnica skoraj deset let preživela v Trstu, na tržaški prostor pa se neposredno sklicujejo nekatere druge pesmi iz obravnavane zbirke. Poleg tega pesnica začrta podobo mednarodnega pristanišča, kakršno je bilo tržaško: »V pristan zaveten ladje iz daljav hite, / po dolgi vožnji si žele pokoja; / zasidrane še lahko valove – / to je spomin objadrane zemlje« (LAMUT 1935: 41). Pri tem lahko ugotovimo, da za razliko od pesnikov, ki so pristanišče povezovali s socialno stisko tamkajšnjih delavcev na eni strani in z navdušenostjo nad pristaniškimi stroji ter mogočnimi ladjami na drugi strani, pesnici služijo podoba pristanišča kot izhodišče za osebo izpoved. Druga kitica pesmi namreč poveže uvodno podobo pristanišča s spomini lirskega subjekta v »dobi rožmarina«: »Ko zrem na varen, ladij poln pristan, / zablodi duša v dobo rožmarina; / za hip pretrese silen jo orkan, / ki je divjal mi čez mladostno plan« (LAMUT 1935: 41). »Rožmarin« vnaša v verze vonj in vzdušje mediteranskega prostora, »orkan« pa najverjetneje napoveduje prvo svetovno vojno, ki je pesnici onemogočila življenje v tržaškem prostoru.

Ne glede na navedene motivno-tematske sklope je treba poudariti, da posebno pesniško moč izžarevajo tisti tržaški verzi, v katerih pesnica gradi prvoosebno izpoved v prepletu podob iz obmorskega sveta brez navezav na aktualno problematiko slovenstva na Tržaškem. Slednji so ravno zaradi nezavezanosti političnemu kontekstu posebnost znotraj sočasne slovenske lirike o Tržaškem.

V pesmi Moj nagelj pesnica npr. prek simbola dehtečega nageljna evocira spomin na ljubezen, vezano na tržaški prostor: »Moj nagelj, ki se z okna vije, / se v jasno noč je razdehtel [...] Vse spi ... A čuj, odkod je vstalo / to težko, bučno valovanje – / kot da se morje je zagnalo / visoko v veličastno skalo!? – // So bile to polnočne sanje? – // Ne, bil je le spomin – na tebe, morje in Devin ...« (LAMUT 1935: 35). Subtilni opisi ljubezenskih občutij vpetih v obmorski svet se nadalje izrisujejo v pesmi Ob Jadranu ...:

Izza obrisa kraške gore / je dvignil roke mrak teman, / zbudil po linah sveti ave – / in dalje šel čez morsko plan. ... / In veslo ribiču omahne, / zaupno v daljo vpre oči – / večernica v škrlatu zarje / tako prečudežno plamti ... // Pomorske vile – bele megle / počasi v sprevid se vrste, / a moje duše sveta pesem / pozdravlja jih – in z njimi gre ... (LAMUT 1935: 55).

⁷ Že leto pred prvim tržaškim procesom, leta 1929, je Posebno sodišče za zaščito države zasedalo v Puli in izreklo smrtno obsodbo (KACIN WOHNZ 2000: 73).

2 Italijanske pesnice. V italijanščini pišoče pesnice so bile večinoma rojene Tržačanke. Najstarejša med njimi je bila Elda Gianelli (1856–1921), uveljavljena pesnica in literarna kritičarka, dovezna za moderne literarne tokove in sodobna družbena vprašanja (CURCI 1993: 97–115). Tržačanka Ketty Daneo, s pravim imenom Enrica Bon, je najmlajša obravnavana pesnica, rojena že v 20. stoletju, leta 1908 (CURCI 1993: 368; MAIER 1991: 1658).

Večino je zaradi iredentističnih teženj med prvo svetovno vojno doletela usoda pregnancev, denimo odmevno avtorico Ido Finzi (Haydée) (1867–1946), ki je leta 1935 rodnemu mestu posvetila pesniško zbirko *Rime di Trieste e d'una vita* (Rime o Trstu in nekem življenju). V vojni vihri je prebegnila v Bologno in nato v Milan. Vnovično pregnanstvo jo je doletelo v drugi svetovni vojni, tokrat zaradi judovskega porekla (CURCI 1993: 135, 147). Zaporniško izkušnjo je doživela skoraj dvajset let mlajša Maria Gianni (1886–1943), učiteljica italijanščine in nemščine na liceju Secondo Liceo femminile di Trieste. Zaradi politične pesmi *Ho visto* (Sem videla), ki je izražala težnjo po italijanskem Trstu (GIANNI 1919: 69), je bila namreč med prvo svetovno vojno v zaporih v Trstu in v Ljubljani, kar je leta 1919 upesnila v zbirki *Alto tradimento* (Veleizdaja) (CURCI 1993: 234–235). Manj tragična je bila izkušnja Nelle Dorie Cambon (1872–1948), hčere pesnice Elise Tagliapietra Cambon, ki je krajši čas živela zunaj Trsta, na Dunaju, kamor je odšla kot soproga politika Constantina Dorie, pregnanega iz Trsta v zadnjih letih pred razpadom Avstro-Ogrske (CURCI 1993: 35, 39). Podobno se je Gilda Steinbach Amoroso, rojena 1877, med prvo svetovno vojno z družino preselila v Gradec, umrla je v Milanu leta 1945 (CURCI 1993: 366).

Iz te skupine pesnic izstopa po svojem izkustvu tržaškega prostora Istranka Lina Galli (Poreč, 1899–Trst, 1993), ki je v Trst prišla v tridesetih letih in ostala v njem dolgo let kot osnovnošolska učiteljica (CURCI 1993: 367). Čisto posebna je bila življenjska pot Bice Polli (1898–1989), ki se je rodila v Trstu v premožni družini arhitektov. Kmalu po poroki se je ločila, naučila madžarskega jezika, prevzela madžarsko državljanstvo in bila vse do leta 1943 zaposlena na madžarskem konzulatu v Trstu (Consolato d'Ungheria a Trieste), kar ji je omogočilo finančno neodvisnost (CURCI 1993: 367–368).

Pesnice so bile večinoma rojene v drugi polovici 19. stoletja. Povečini so bile izobraženke iz meščanskih družin, ki jih je oblikovalo šolanje na ženskih licejih v Trstu, Civico Liceo femminile (ustanovljen v letih 1881/82) in Secondo Liceo femminile (1913), ki sta vzgajala v duhu italijanskega iredentizma (CURCI 1993: 154), kar vsaj deloma pojasnjuje njihova številna pesniška besedila s podobo »italijanskega Trsta«.

Pesmi o Trstu in Tržaškem torej izražajo željo po osvoboditvi Trsta izpod Avstro-Ogrske, tako kot sočasna dela italijanskih pesnikov. Željo po »odrešenem Trstu« avtorice upesnjujejo prav tako bojevito kot pesniki, včasih celo s preveliko mero čustvenosti. Intenzivno občutje sreče tako napoveduje pesem Ide Finzi (Haydée) *Quel giorno!* (Tistega dne!), s podnaslovom »A una triestina, giugno 1915« (Tržačanki, junija 1915): »Sorella, come faremo / allor che venga il momento / a non morire di gioia«⁸ (FINZI 1935: 36). Pesem iste avtorice XVIII agosto (18. avgust) iz leta 1919 je prostor skrajne žalosti zaradi protiitalijanskih demonstracij: »Diciotto agosto! Oh,

⁸ »Sestra, kaj bomo storili, / ko pride trenutek, / da ne umremo od sreče«. (Vsi nepripisani prevodi v opombah so avtoričini.)

quanto / dolore, o mia Trieste, / rievocato in queste / due parole soltanto!⁹ (FINZI 1935: 62).

Pesnice so tako kot pesniki tematizirale prisotnost drugega (Slovencev oziroma Slovanov v Trstu)¹⁰ in mu dodelile vlogo pesemskega antagonist, ki ovira prizadevanja za italijanski Trst. V sonetu Elde Gianelli Tramonto triestino (Tržaški zaton) npr. zvonjenje zvonov cerkve svetega Justa v brk grožnjam barbarskega drugega pritrjuje latinskosti mesta: »Dolce squillare di campane a sera / dal colle di San Giusto a l'Adria in faccia / ne l'aer lieto in nova primavera! // Non la vostra armonia forse risponde / trionfante a ogni barbara minaccia: / Latina qui la terra, il cielo e l'onde?«¹¹ (GIANELLI 1910: 52).

V času prve svetovne vojne ali v prvih povojnih letih so nekatere pesnice našle pesniško snov v lastni izkušnji pregnanstva, ki je v podobo Trsta vnesla elemente domotožja. Tako denimo Ida Finzi (Haydée) v pesmi Due piccole profughe (Dve mali begunki): »Son trenta mesi appunto adesso, anch'io / lasciar dovetti il mio soave nido: / e al bel mar di Trieste ho detto addio / con doloroso grido«¹² (FINZI 1935: 51). Poleg tega je vojna postavila številne ženske v vlogo bolniških sester. Ta izkušnja se razodeva v opisih ranjenih vojakov v boju za »osvoboditev Trsta«. V pesmi Ai feriti di un ospedale di Milano (Ranjenim v bolnici v Milanu) tako beremo: »Oh, se voi lo sapeste – soldati italiani, / che sogni ardenti e vani – sognò per voi Trieste!«¹³ (FINZI 1935: 53).

Večjo mero izvirnosti in umetniške prepričljivosti so italijanske pesnice pokazale v predelavi nekaterih ustaljenih pesniških motivov z začetka stoletja. Med njimi je bila še posebej privlačna prispodoba priključitve Trsta k Italiji, prikazana v poroki med žensko iz Trsta in moškim iz Italije.¹⁴ Maria Gianni je Trieste kot zaljubljeno nevesto (»Trieste come sposa innamorata«) upodobila v pesmi L'attesa (Pričakovanje) ter podobo nadgradila z motivom sinov, ki jih Trieste namenja »Rimu«: »O Roma, o Italia, o Patria unica e grande, / nelle tue mani il fato nostro sta: / con quell'ardore che dai cuor s'espande / Trieste i figli e l'avvenir ti dà«¹⁵ (GIANNI 1919: 21).

Domiselna je bila v preigravanju tega pesniškega motiva Nella Doria Cambon, ki je v pesmi Ad Emanuele Filiberto di Savoia, duca d'Aosta, nell'ora della redenzione (Emanuelu Filibertu Savojskemu, vojvodi Aoste, ob uri osvoboditve) posegla v italijansko epsko tradicijo. Trieste v tem primeru namreč ne nastopa v vlogi

⁹ »Osemnajsti avgust! Oh, koliko / bridkosti, o, moj Trst, / obujene v teh / dveh besedah samó.«

¹⁰ Italijanski pesniki upesnjujejo Slovence pod izrazoma »Slavo« in »Sloveno«. O podobi Slovanov v italijanski poeziji gl. tudi PIZZI 2007: 114–116.

¹¹ »Milo zvonjenje zvonov v večeru, / od griča Sv. Justa vse do Jadrana, / v blaženem zraku, v novi pomladi! // Mar ne vaša ubranost odgovarja / radostno vsaki barbarski grožnji: / Latinska je tukaj zemlja, morje in valovi?«

¹² »Sedaj je točno trideset mesecev, tudi jaz / sem morala zapustiti svoje milo gnezdo: / in lepemu morju tržaškemu sem rekla zbogom / z žalostnim krikom.«

¹³ »Oh, če bi vi vedeli – italijanski vojaki, / kakšne goreče in prazne sanje – sanjal je Trst za vas!«

¹⁴ Pesniki so izhajali iz narave italijanskega jezika, ki dopušča igro pomenov znotraj dvojice ženska – mesto in ženska – Trst. V italijanščini sta namreč besedi »città« (mesto) in »Trieste« (Trst) ženskega spola.

¹⁵ »O, Rim, o, Italija, o, domovina edina in velika, / v tvojih rokah naša usoda stoji: / s tistim žarom, ki iz src se širi, / Trst ti sinove in prihodnost dá.«

pasivnega ženskega lika, ki čaka, da jo odreši italijanski junak, pač pa jo pesnica primerja z junakinjo Bradamante iz renesančnega viteškega epa Lodovica Ariosta *Orlando furioso*,¹⁶ ki se po številnih zapletih poroči z Ruggierom. Bojevnica Trieste si vzporedno s to literarno predlogo izbojuje poroko s članom italijanske kraljeve družine: »Di gesta grave ell'è Tergeste, ell'è / Bradamante guerriera e fu reina, / e fu l'anima sua piena di Te, / e fu notte di speme e di ruina«¹⁷ (DORIA CAMBON 1930: 177).

Omeniti gre še eno varianto tega ljubezenskega motiva pri pesnici Mariji Gianni. Naslov *La città magica* (Magično mesto) aludira na Trst, med drugim je v pesmi omejen tudi kot »la città bianca« (belo mesto) (GIANNI 1919: 55). Kot je pesnica poudarila s podnaslovom »ai giornalisti tedeschi« (nemškimi novinarjem), je pesem napisana kot nagovor nemškemu novinarjem, katerim pesnica v sklepnih kiticah sporoča, da je Trieste le navidezno podobna Trnuljčici. Po vitezovem poljubu se je namreč prelevila v Valkiro¹⁸ in si bo v odločilni bitki izbrala svojega osvoboditelja: »Disse un di voi: ,Trieste dorme immemore, / come si narra della Rosaspina.' / Ebbene si: ma venne una mattina / che il cavalier d'un bacio la destò! // Sta, se volete, come la Walkiria / In un cerchio di fiamme alte roventi; / ma quando spunta il giorno dei portenti / saprà destarsi a chi la liberò«¹⁹ (GIANNI 1919: 58–59).

Glede na okoliščine, ko je pesem nastala, lahko ugotovimo, da prihod »viteza« in »osvoboditelja« simbolizira italijansko zavzetje Trsta.

V poeziji italijanskih tržaških pesnic je bila zelo priljubljena motivika Miramara, ki so ga prikazovale po vzoru Carduccijeve ode *Miramar* (1878). V njej se Carducci posveti življenju Ferdinanda Maksimilijana, brata cesarja Franca Jožefa, in njegove žene Šarlote Belgijske, ki sta živela na gradu Miramar. V odi se napoveduje tragičen konec idealiziranega mladega para, saj bodo Ferdinanda Maksimilijana v Mehiki, kamor potuje kot bodoči vladar, usmrtili, lepa in zaljubljena Šarlota pa bo zblaznela (CARDUCCI 1998: 483–486).

Avtorji so tako zasnovano Carduccijevo odo, ki opozarja tudi na vlogo Ferdinanda kot nedolžne žrtve za vsa hudodelstva njegovih prednikov v Mehiki, motivno nadgradili z opisi prevlade italijanskega duha nad nekdanjo habsburško rezidenco. Pesnice so se na drugi strani osredotočile na tragično ljubezensko zgodbo, posebej na lik Šarlote Belgijske. Elda Gianelli je bila s pesmijo *Miramar* iz leta 1915 ena prvih, ki je spregovorila o Miramaru in se pri tem uvodoma neposredno obračala na Carduccijevo obravnavo tega dogodka: »Miramar, le tue torri che apparvero / attediate a Carducci / sotto il cielo pivovorno io le vedo / nel sol pieno«²⁰ (GIANELLI 1915: 15).

Za konec se moramo ustaviti še ob posebnem, svežem pesniškem izrazu Bice Polli, »di gusto semplice« (»neizumetničene narave«) (CURCI 1993: 368), ki je napovedoval novo, moderno poetiko, kasneje značilno za deset let mlajšo someščanko Enrico

¹⁶ Več o tem BONDANELLA 1996: 21.

¹⁷ Junaška je Tergeste, ona je / bojevnica Bradamante in bila je kraljica / in bila je njena duša polna Tebe / in bila je noč upanja in uničenja.«

¹⁸ Valkire, iz skandinavske mitologije, povezane z bogom Odinom, med ubitimi bojevniki izbirale tiste, ki bodo odšli v Valhall, tam stregle pijačo (ORCHARD 1997: 172).

¹⁹ Eden med vami je rekel: »Trst spi brez spomina, / kot se pripoveduje o Trnuljčici. / No, to je res: toda prišlo je jutro, / ko jo je vitez s poljubom zbudil! // Stoji, če hočete, kot Valkira / v krogu plamenov visokih, žarečih; / toda ko napoči dan čudežev, / se bo zbudila ob svojem osvoboditelju.«

²⁰ »Miramar, tvoji stolpi, ki so se zdeli / dolgočasni Carducciju, / pod deževnim nebom meni se kažejo / v čistem soncu.«

Bon (Ketty Daneo), v pesniški zbirki *Al di la del fiume* (Onkraj reke) iz leta 1950. Pesnici dopuščata v svojih delih več interpretativne svobode kot njune predhodnice, kljub temu družbeno dogajanje vdira v njuno intimno občutenje rodnega mesta: »La mia città, supina, / nell'aria cilestrina, / diademi d'oro ha in sè. / Salmastra è la marina, / ma torno sola, ahimè«²¹ (pesem Diademi, Polli 1940: 15); »O nome d'ali spiegate nel vento / o mia città, / non lontano rivolgerò i miei passi, / non altri saranno i sassi / che i tuoi / dai viottoli alle aspre salite«²² (pesem Alla mia città (Mojemu mestu), DANE0 1950: 12).

3 Primerjava. Med slovenskimi in italijanskimi avtoricami obstajajo razlike na idejni in motivno-tematski ravni, bile so namreč na različen način vpete v tržaški prostor. Slovenske pesnice so se večinoma izselile s Tržaškega po prvi svetovni vojni, medtem ko so bile italijanske pesnice pregnane s Tržaškega pred prvo svetovno vojno ali med njo. Pregnanstvo je italijanske avtorice pesniško zaznamovalo le v manjši meri, z motiviko begunstva in ranjenih vojakov v bolnišnicah. Bolj je izseljenska usoda opazna v delih slovenskih pesnic, v domotožju in želji po vrnitvi na osvobojeni tržaški prostor.

Italijanskim pesnicam je Trst z okolico pesniško zanimiv predvsem v času pred njegovo priključitvijo k Italiji, slovenske pesnice pa se v pesmih obračajo nanj po tem dogodku, v želji, da bi s pesniškimi upodobitvami uspele opozoriti na usodo slovenstva na Tržaškem. Trst je bil torej za pesnice zanimiv predvsem tedaj, ko je bilo treba utrditi v njem vlogo slovenstva oziroma italijanstva. Večina pesmi o Trstu je bila tako zaznamovana z zunajliterarno, politično tendenco, pogosto na škodo umetniške moči pesemskega teksta.

Družbeno angažirano vodilo pri pisanju je nadalje vplivalo na to, da sta bili v obdobju 1900–1950 dejavni dve generaciji pesnic. Italijanske pesnice so večinoma rojene med leti 1850–1900 in tako nekoliko starejše od slovenskih, saj jih je bila več kot polovica rojenih šele po letu 1900. Ta generacijska razlika se kaže v njihovih poetikah, saj so slovenske pesnice pogosteje posegale po sodobnejših pesniških oblikah, prostem verzu, medtem ko so italijanske večinoma uporabljale tradicionalne forme pesniškega izraza. Ob tem ne gre prezreti, da je odločitev za antične pesemske oblike na italijanski strani izhajala iz želje po prikazovanju rimsko-italijanske tradicije mesta.

V veliki večini so bile pesnice izobražene, med njimi so bile učiteljice in kulturne delavke. Drugačne družbenopolitične okoliščine, v katerih so pesnice ustvarjale, so verjetno vplivale na dejstvo, da so italijanske pesnice izdale pesniške zbirke, medtem ko so bile pesmi slovenskih ustvarjalk navadno natisnjene v knjigi šele v drugi polovici 20. stoletja, nekatere celo po njihovi smrti.

²¹ »Moje mesto, uklonjeno, / v zraku sinjem, / zlate diademe v sebi ima. / Solnata je marina / a vračam se sama, žal.«

²² »O ime s krili, razpetimi v vetru, / o moje mesto, / daleč ne bom usmerila svojih korakov, / ne bodo drugi kamni / kot tvoji, / od stezic do strmih poti.«

VIRI IN LITERATURA

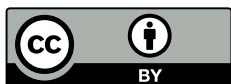
- Giosuè CARDUCCI, 1998: *Tutte le poesie*. Ur. R. Gibellini. Rim: Grandi Tascabili Economici Newton (I Mammut, 65).
- Ketty DANEQ, 1950: *Al di là del fiume*. Siena: Maia.
- Nella DORIA CAMBON, 1930: *Canti dello zodiaco*. Bologna – Rocca S. Casciano: L. Cappelli.
- Ida FINZI, 1935: *Rime di Trieste e d'una vita*. Trst: C. Moscheni e C.
- Elda GIANELLI, 1910: *Il libro del passato*. Trst: Tip. Giovanni Balestra.
- , 1915: *Lyrice: libere, sonetti, rime*. Ferrara: Taddei.
- Maria GIANNI, 1919: *Alto tradimento*. Bologna – Trst – Rocca S. Casciano: Cappelli.
- Marica GREGORIČ STEPANČIČ, 1912: Prolog (pesem za 25-letnico podružnice CMD v Trstu). *Slovenski branik: Vestnik naših pokrajin* 6. 122.
- , 1921: K obletnici 13. julija. *Jadranka* 1/7. 6–7.
- Dora GRUDEN, 1932: *Rdeče kamelije*. Ljubljana: Belo-modra knjižnica.
- , 1949: Beograjska pisma (1–8). *Razgledi* 4. 461–64.
- , 1950: Na bratovem grobu (1–6). *Razgledi* 5. 121–23.
- Gema HAFNER, 1947: Tržaški svetilnik. *Razgledi* 2. 356.
- , 2000: *Mozaik srca*. Ur. M. Škorjanec Kosterca. Maribor: Mariborska literarna družba.
- Simon JENKO, 1986: *Zbrano delo I*. Ur. F. Bernik. Ljubljana: DZS (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
- Mara LAMUT, 1935: *Breze in bori*. Ljubljana: Belo-modra knjižnica.
- Pavla MEDVEŠČEK, 1988: *Kamnite misli*. Ur. A. Valentinčič. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.
- Bice POLLI, 1940: *Il raggio oltre la fronda: liriche*. Videm: Tip. D. Del Bianco.
- Ljubka ŠORLI, 1973: *Izbrane pesmi*. Ur. M. Breclj. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Ivka VASILJEVA, 1922: Hrepenenje. *Jadranka* 6. 65.
- , 1923: Domotožje. *Jadranka* 3/9. 138.
- Marička ŽNIDARŠIČ, 1949: Jutri bo pomlad. *Razgledi* 4. 413–14.
- , 1953: *Človek in zemlja*. Koper: Primorska založba.
- Cassell dictionary of Italian literature*. Ur. P. Bondanella idr., 1996: London: Cassell.
- Nataša CIGOJ KRSTULOVIČ, 2010: Mediteran kot vir navdiha? Zbirka Jadranski glasovi (1876) Antona Hajdriha. *Mediteran – vir glasbe in hrepenenja evropske roman-*

- tike in moderne: Glasbeni dogodki, mednarodni muzikološki simpozij, spremljevalne prireditve*. Ur. P. Kuret. Ljubljana: Festival. 177–90.
- Roberto CURCI idr., 1993: *Bianco, rosa e verde: Scrittrici a Trieste fra '800 e '900*. Trst: Lint.
- Planina FRANCE, 1968: Gema Hafner. *Loški razgledi* 15. 198.
- Gema HAFNER, 2000: Prikaz literarne dejavnosti. Gema Hafner: *Mozaik srca*. Ur. M. Škorjanec Kosterca. Maribor: Mariborska literarna družba. 111–12.
- Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters: A critical survey*. Ur. M. Beller idr., 2007: Amsterdam – New York: Rodopi (Studia Imagologica: Amsterdam Studies on Cultural Identity, 13).
- Milica KACIN WOHINZ in Jože Pirjevec, 2000: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija (Zbirka Korenine).
- Milena LAVRENČIČ-LAPAJNE, 1978: Marica Gregorič-Stepančič. Milena Lavrenčič-Lapajne idr.: *Marica Gregorič-Stepančič: Ob poimenovanju osnovne šole pri Sv. Ani v Trstu*. Trst: ZTT. 7–28.
- Leto svetnikov*, 2. Ur. M. Smolik. Celje: Mohorjeva družba.
- Bruno MAIER, 1991: Note bio-bibliografiche. *Scrittori triestini del Novecento*. Ur. B. Maier. Trst: Lint. 1651–82.
- Andy ORCHARD, 1997: *Cassell dictionary of Norse myth and legend*. London: Cassell.
- Ivo PERUZZI, 1934: Ruža Lucija Petelinova in še kaj. *Žena in dom* 5/10. 358.
- Marija PIRJEVEC, 2002: Poezija skupne in osebne usode. *Pogovori srca*. Ur. M. Mercina. Nova Gorica: Slavistično društvo. 43–52.
- Katia PIZZI, 2007: *Trieste: Italianità, triestinità e male di frontiera*. Bologna: Gedit.
- Ana TOROŠ, 2011: *Podoba Trsta in Tržaškega v slovenski in italijanski poeziji prve polovice 20. stoletja*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.
- Antonija VALENTINČIČ, 1988: Spremna beseda. Pavla Medvešček: *Kamnite misli*. Ur. A. Valentinčič. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka. 91–93.
- Marta VERGINELLA, 2007: Marica Gregorič-Stepančič. *Pozabljena polovica*. Ur. A. Šelih idr. Ljubljana: Založba Tuma. 139–41.

SUMMARY

The idea for the article originated in the research of the image of Trieste and its vicinity in the Slovene and Italian poetry of the first half of the 20th century. The review of poetry books and poems published in periodicals revealed a significant number of less-well-known Slovene and Italian women poets. Although the ideas, motives, themes, and formal characteristics of their poems related to Trieste do not significantly differ from the poems by Slovene and Italian male poets, they intro-

duced into poetry some original images of Trieste and its vicinity and poetic symbols of the littoral region.

In the first part, the article outlines the lives of women poets associated with Trieste and its vicinity. It then focuses on their poetry related to Trieste by analysing and comparing the motifs and themes employed by Slovene female and male poets on the one hand, and by Italian female and male poets on the other. The article also illuminates the differences in the poetic image of Trieste created by the Slovene compared to the Italian women poets.

Slovene and Italian women poets often wrote poems based on their experience as emigrants and exiles from Trieste during and after World War I. Their poems are based on the contemporaneous social and political situation of the Trieste area and thus focused on the image of the “Slovene” or “Italian” Trieste, respectively. For the Italian women poets Trieste personified a mythological, fairy-tale, and epic heroine, with the purpose of highlighting, on a symbolic level, the meaning of Trieste’s annexation to Italy. The Slovene women poets, on the other hand, played an important role in creating the poetic symbols of Slovene identity in the Trieste area between the two wars (The National Home, Bassoviza/Bazovica).

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco [Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2012_4_09.pdf | DOST. 23/11/24 0.33